

УДК: 159.99

А. Шамне, д-р психол. наук, проф.
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ

КАТЕГОРІЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті окреслено значення, зміст і особливості використання поняття психосоціального розвитку у вітчизняній та західній психології. Показано, що воно втілює збалансоване поєднання процесів соціалізації і індивідуалізації: розвитку особистості як присвоєння соціального досвіду і розвитку суб'єкта як індивідуального розкриття свого Я. Психосоціальний розвиток проаналізовано як складову моделі аналізу віку. Показано його зв'язок з мережею споріднених понять. Представлено такі аспекти дослідження психосоціального розвитку: психосоціальні характеристики представників різних соціально-вікових груп, проблема психосоціальних девіацій; онтогенез – дизонтогенез, психосоціальні чинники розвитку (сімейні, інтерперсональні, особистісні тощо), психосоціальна допомога та реабілітація особистості. Зроблено висновок, що поняття психосоціального розвитку інтегрує мережу понять, в яких підкреслюється значення взаємодії людини і суспільства, індивідуального і соціального у розвитку особистості. Представлено результати емпіричної операціоналізації феномена психосоціального розвитку.

Ключові слова: категорія, психосоціальний розвиток, особистість, функціональні дихотомії, соціалізація, індивідуалізація.

Постановка проблеми. У віковій психології співіснують уявлення про такі види розвитку як: індивідний, соціальний, особистісний, психічний, соціально-психологічний, психосоціальний, персонологічний, аксіологічний, когнітивний, моральний, суб'єктний, ціннісно-мотиваційний, емоційний. Інтегрувати їх задля цілісного аналізу розвитку людини дозволяє *категорія психосоціального розвитку*, яка набуває все більшої **актуальності** в умовах трансформаційних змін у світі і пов'язаною з цим постійною теоретико-методологічною рефлексією психосоціальних явищ [11; 30; 32]. **Метою** даного дослідження було визначення сутності, змісту та обсягу психосоціального розвитку як категорії вікової психології, психології розвитку та галузей, суміжних з ними (соціальна, етнічна, корекційна, клінічна психологія, психологія особистості тощо).

Виклад результатів дослідження. У багатьох сучасних дослідженнях (див., наприклад [10; 20]) проблема психосоціального розвитку виступає як соціокультурне та соціально-психологічне дослідження проявів індивідуального та позаіндивідуального (надособистісного) буття людини як суб'єкта та об'єкта історико-культурного розвитку. Зокрема, досліджуються *психосоціальні закономірності* етнонаціонального, політичного та професійного розвитку особистості, особливості *психосоціальної ідентифікації* громадян у суспільстві перехідного періоду, *психосоціальне самопочуття*, проблема інтерсуб'єктних взаємин у психосоціальному полі політики, *психосоціальні матриці* колективного несвідомого, проблеми ідеологічного у психосоціальній динаміці, *психосоціальна сутність* ідеологічного конфлікту, менталітету, ідеологія як *психосоціальний чинник* протестних настроїв, *психосоціальна ідентичність*, надіндивідуальні *психосоціальні явища* тощо (Н. В. Антонова, Є. П. Белінська, П. І. Бублик, П. П. Горностаєв, О. А. Донченко, В. О. Ильїн, О. М. Кочубейник, Н. В. Климчук, М. І. Найдьонов, В. Н. Павленко, Ю. В. Романенко, М. М. Слюсаревський, Л. Б. Шнейдер, Є. В. Чорний та ін.).

У віковій психології до емпірії досліджуваного поняття звернувся О. Ф. Лазурський, який запропонував поняття "психосоціальний характер" [21]. Категорія "психосоціальне ставлення" знайшла розробку у працях А. В. Петровського та М. Г. Ярошевського, які зазначають, що до початку 1970-х років вона імпліцитно була присутня у категоріальному апараті науки [26]. Е. Еріксон обґрунтував поняття *психосоціальний конфлікт*, *психосоціальний мораторій*, *психосоціальна криза*, *психосоціальна ідентичність* тощо [38].

О. М. Ткаченко (на основі аналізу праць П. Л. Жане, Д. Мід, Ж. Піаже, Д. М. Узнадзе) зробив висновок про те, що у психології формується спеціальний *категоріальний апарат психосоціальної проблеми*. Він виділив два блоки категорій, які розкривають специфіку: а) соці-

ально зумовленого рівня активності та поведінки в цілому; б) окремих граней психіки суспільного індивіда (категорії *психосоціального образу*, *психосоціальної дії*, *психосоціального мотиву*, які науково реконструюють психічні особливості суспільного індивіда). Наприклад, категорія *психосоціальної дії*, на думку О. М. Ткаченко, відображає систему інтеріоризованих способів соціальної регуляції поведінки, категорія *психосоціальної мотивації* – систему присвоєних суспільно-історичних цінностей, яка визначає спрямованість поведінки тощо [31].

Останнім часом "мережа" категорій психосоціальної проблеми збагатилася за рахунок обґрунтування таких понять як: *психосоціальна зрілість* [7], *психосоціальний дисонанс* (невідповідність уявлень суб'єктів взаємодії нормам еталонної соціальної групи) [34], *психосоціальний баланс* [10; 11], *психосоціальне ставлення* [26], *психосоціальна адаптація* [12], *психосоціальне мислення* [1], *психосоціальний вплив* [13], *психосоціальний невроз* [5], *психосоціальний стрес та дистрес* [14], *психосоціальні механізми* відображення, регуляції, комунікації [6].

Кожне з цих понять в тому чи іншому контексті підкреслює значення взаємодії людини і суспільства, індивідуального та соціального. Наприклад, К. О. Абульханова вважає, що соціальне мислення є психосоціальним явищем, єдністю когнітивного та емоційного; психічним продуктом не тільки колективної, але і індивідуальної свідомості [1]. Л. А. Китаєв-Смик визначає *психосоціальний стрес* як результат несприятливих впливів на людину з боку соціуму (конфлікти у сім'ї, професійний стрес, загроза втрати високого соціального статусу, конкуренція, соціальна нестабільність, слабка соціальна підтримка) [14].

Поняття "психосоціальний розвиток" більш уживане у західній психології розвитку. У дослідженні Г. Крайг воно використовується у контексті диференціації трьох видів (областей) розвитку – *психосоціального*, *фізичного* та *когнітивного*. За допомогою поняття "*психосоціальний розвиток*" Г. Крайг позначає такі області розвитку як самосвідомість (Я-концепція), властивості особистості, соціальні навички, навички міжособистісної взаємодії і моделі поведінки, індивідуальні стилі поведінки і емоційного регулювання, особливості сприймання соціальної дійсності та реагування на неї [19, с. 17]. Наприклад, зміст глави "Психосоціальний розвиток у підлітковому та юнацькому віці" складається з таких питань як основні конфлікти та задачі розвитку на шляху до дорослості (залежність і взаємозалежність, становлення ідентичності), між поколіннями комунікації, вплив сім'ї, стилі батьківської поведінки, значення спілкування з однолітками (друзями), моральний розвиток та вибір ціннісних орієнтацій.

Х. Ремшмідт [28] структурує розвиток на три лінії – біологічне, психологічне та *психосоціальне дорослішання*. Поняття психосоціального розвитку звужується

до соціально-психологічних характеристик та спілкування у підлітково-юнацькому віці і містить такі складові: суспільне положення підлітка, спілкування з однолітками, референтна група і субкультура, освіта і вибір професії, психосоціальні конфлікти.

Поняття психосоціального розвитку також є аспектом структурування вікового розвитку на когнітивний, емоційний та *психосоціальний розвиток* [22; 35]. Так, І. Г. Малкіна-Пих [22] структурує розвиток протягом життя на такі лінії як: вікові задачі розвитку, емоційна сфера, структура самосвідомості, особливості спілкування, *психосоціальний розвиток*, вікові кризи. Основний зміст психосоціального розвитку – це розвиток Я-концепції та міжособистісних стосунків особистості.

О. В. Хухлаєва також диференціює особливості розвитку емоційної сфери, самосвідомості, спілкування та *психосоціального розвитку*. Окремі розділи її праці присвячені психосоціальному розвитку у молодості, зрілості та похилому віці. У кожному віці авторка виділяє дві лінії у психосоціальному розвитку: розвиток Я як члена сім'ї і розвиток Я як професіонала, тобто зводить поняття психосоціального розвитку до аналізу соціальних ролей та ідентичності [35].

Деякі автори пропонують розглядати психосоціальний розвиток як період чи ступінь розвитку особистості. Наприклад, у дослідженні О. П. Колісника *психосоціальний ступінь* духовного розвитку особистості – це орієнтація на суспільно задані норми та пріоритети, егоценетична побудова ієрархії смислів, коли "найзагальнішим і найвищим сенсом у ієрархії смислів виступає соціальний статус, а переломним переживанням – соціальний конфлікт" [15, с.66].

У роботі Дж. Капрара і Д. Сервон поняття "*психосоціального перехідного періоду*" є проявом дискретності розвитку. Воно трактується як зміна особистих обставин, яка змушує людину використовувати нові стратегії, щоб відповідати соціальним вимогам, переоцінювати себе, свою роль у сім'ї та соціальному житті [12]. Автори диференціюють нормативний (початок шкільного життя, кар'єри, створення сім'ї і вихід на пенсію) чи випадковий (хвороба, розпад сім'ї, зміни соціально-політичного стану тощо) *психосоціальний перехід* [12, с. 209].

Отже, більшість дослідників прагнуть розглядати психосоціальний розвиток як складову моделі аналізу віку та підкреслюють цим поняттям збалансоване поєднання онто- і соціогенетичного розвитку, соціалізації і індивідуалізації тощо.

Дослідження, присвячені безпосередньо окремим аспектам проблеми психосоціального розвитку в онтогенезі, можна класифікувати за критеріями: психосоціальні характеристики представників різних соціально-вікових груп; проблема психосоціальних девіацій та дизонтогенезу представників різних вікових груп; психосоціальні детермінанти (чинники) розвитку у різні періоди онтогенезу; психосоціальні проблеми, психосоціальна допомога та реабілітація представників різних соціально-вікових груп.

Так, значна увага приділяється дослідженню гармонійного та дисгармонійного *психосоціального розвитку обдарованих дітей*. До особливостей їх психосоціального розвитку відносяться: соціальна автономність, пізнавальний, комунікативний егоцентризм, лідерство, труднощі спілкування з однолітками, прагнення до самоактуалізації, перфекціонізм, структура ціннісних орієнтацій, статус у групі, соціальна активність, самосвідомість, локус контролю [27; 37].

Друга група – це проблеми дизонтогенезу, найчастіше – дослідження *психосоціального розвитку дітей з затримкою психічного розвитку*. О. Л. Інденбаум трак-

тує це явище як процес оволодіння дитиною "соціально нормативною" діяльністю та новою соціальною позицією, соціально заданими ролями, знаннями, уміннями, навичками і способами взаємодії з іншими людьми, які сприяють удосконаленню аутопсихологічної і комунікативної компетентності. Поняття психосоціального розвитку зведено автором до соціальної компетентності, а його критерії – до ступеню соціально-психологічної адаптованості [9].

У дослідженні психосоціального розвитку сиблінгів дітей з психофізичними вадами М. І. Миколайчук [23] розуміє психосоціальний розвиток особистості як розвиток особистості (зміни Я-концепції, почуттів, психосоціальну адаптацію, формування соціальних навичок і моделей поведінки) під впливом міжособистісних стосунків у сім'ї. Її експериментальне дослідження психосоціального розвитку виконано у двох напрямках: 1) з'ясування психологічних особливостей взаємин дітей з неповносправними сиблінгами; 2) аналіз впливу цих взаємин на формування Я-концепції, рис характеру та психосоціальну адаптацію здорових сиблінгів.

Особливості *психосоціального розвитку у дорослості* – це переважно дослідження професійної соціалізації, розвитку "Я" особистості як професіонала. Психосоціальний розвиток тут трактується як психосоціальна адаптація суб'єктів учбової та професійної діяльності (мотивація, самоактуалізація, активність, самовизначення) в контексті узгодження інтересів суспільства та особистості. В якості форм їх *психосоціальної адаптації* досліджуються професійний світогляд, професійне самовизначення, психосоціальна мотивація професіоналу тощо.

У *геронтопсихології* значна увага проблемі психосоціального розвитку приділяється у теорії роз'єднання (соціального звільнення) (англ. – *disengagement*) (цит. за [2]). Роз'єднання, на думку У. Генрі, це *психосоціальне* явище, яке передбачає "розрив між особистістю і суспільством, зменшення енергії особистості та погіршення якості зв'язків, які залишилися" (припинення трудової діяльності, розрив суспільних зв'язків, падіння соціального престижу, звуження кола інтересів, зміна мотивації, зниження комунікабельності тощо) (Е. Суммінг, В. Генрі, 1962 та ін.). Слід підкреслити, що у геронтопсихології терміни психосоціальна, соціальна та соціально-психологічна адаптація розглядаються фактично як синоніми – це пристосування людей похилого віку до суспільства і суспільства до них, розв'язання психол. наук, доц. - льної кризи похилого віку [2; 16; 25].

Поняття психосоціального розвитку тісно пов'язане з проблемою психосоціальної адаптації, ресоціалізації осіб з ненормативною, *адиктивною та девіантною поведінкою*. Традиційним об'єктом дослідження є психосоціальні особливості різних груп залежних (від опійних наркотиків, героїну, алкоголю), ВІЧ-інфікованих тощо. Ц. П. Короленко і Н. В. Дмитрієва в контексті психосоціальної проблеми, яку розуміють як *дезадаптацію* людини у суспільстві, здійснили спробу створення концепції хімічних і нехімічних адиктивних розладів [18]. І. В. Тухтарова визначила показники психосоціальної дезадаптації ВІЧ-інфікованих, А. Барчук – психосоціальні детермінанти вживання психоактивних речовин в період підлітково-юнацького віку [3] тощо. Як прояв *психосоціальної дезадаптації* розглядається феномен залежності від наркотиків та *психосоціальні чинники* її виникнення – егоїстична спрямованість, низький соціальний та емоційний інтелект, проблеми в аналізі ситуацій міжособистісної поведінки, дезадаптивні стилі реагування, зниження емпатії, маніпулятивна поведінка

тощо (див. напр. [8; 32]). В соціальній психології алко-голізм, наркоманія і суїцид останнім часом інтерпретують не тільки як соціальну девіацію, але і як *психосоціальну патологію*. Фактори ризику їх виникнення розглядаються з точки зору двох домінант – соціального середовища і поведінки (див., напр., [3; 24]).

М. Ю. Кондратьєв визначив типологічні особливості *девіацій психосоціального розвитку підлітків*, які він інтерпретує як відставання підлітка в освоєнні соціального досвіду дій і стосунків ("зацікловування" підлітків на "грі заради гри", на "навчанні заради навчання" тощо) [17]. Досліджується явище *психосоціальної (шкільної) дезадаптації* (порушення адаптації до вимог психосоціального середовища) (див. напр. [4; 29]), зокрема, поняття *психосоціальної алергії* (прояв деструктивних конфліктів, асоціальної поведінки, дезадаптивних стосунків), *психосоціальна дидактогенія*, *психосоціальна депривація* (англ. – psychosocial deprivation) [33].

В окрему групу можна виділити дослідження *психосоціальних характеристик* (особливостей) окремих соціально-вікових груп (жінок з порушенням репродуктивного здоров'я, неповнолітніх вагітних, осіб з хронічними захворюваннями тощо) та комплексних *психосоціальних феноменів*: материнства (Г.Г. Філіпова, С.Ю. Мещерякова, І.Ю. Хамітова, В.І. Брутман та ін.), транссексуалізму (В.А. Бірюков), жорстокості (Ш.М. Абдуллаєв, Д.С. Абдуллаєва та ін.) тощо. Значна частина з перелічених досліджень виконана у суміжних з віковою психологією галузях (клінічна, спеціальна, медична, педагогічна, юридична психологія тощо). Увагу привертає проблема психосоціальних детермінант розвитку, зокрема, таких *психосоціальних чинників*:

- *сімейних* (особливості внутрішньої сімейної взаємодії, вплив сім'ї, стиль спілкування дітей і батьків, стилі виховання);
- *інтерперсональних* (рівень соціальної підтримки, комунікативні дисфункції ближнього оточення, дисфункції соціальної мережі, стилі соціальної поведінки особистості, ізоляція, рівень соціальної інтеграції);
- *особистісних* (самооцінка, рівень суб'єктності, тривожності, фрустрованість, локус контролю, нервово-психічна напруга, самотність, невпевненість, задоволеність працею, рівень саморегуляції тощо).

Специфіка вітчизняної психології полягає у тому, що "психосоціальне" як поняття та область дослідження є також складовою предмета корекційної, медичної психології, психотерапії, корекційної педагогіки, спеціальної психології, дефектології, соціальної і клінічної психіатрії тощо. Це надає можливість уточнення змісту поняття психосоціального розвитку через визначення особливостей *психосоціальної практики*, методологія, організація якої базується на психодинамічному, екзистенційно-гуманістичному, поведінковому підходах (особистість у ситуації, особистість і оточуюче соціальне середовище) та ролі соціалізації як основи становлення особистості.

Висновки. Як показав аналіз, поняття психосоціального розвитку інтегрує мережу понять, в яких підкреслюється значення взаємодії людини і суспільства, індивідуального і соціального у розвитку особистості. У більшості праць зміст психосоціального розвитку складають різні конфігурації особистісно-суб'єктних властивостей, які визначають ефективність соціальної адаптації, місце людини у системі соціальних зв'язків та її ставлення до цього місця. Концептуалізація та емпірична верифікація концепту *психосоціального розвитку* здійснювалася на основі теоретичного аналізу. В експериментальній частині дослідження шляхом факторизації даних (метод головних компонент) було визначено

емпіричні кореляти психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці і доведено, що процес конструктивного психосоціального розвитку характеризують його результуючі ефекти: "авторство життя" (суб'єкт життя) як результат оптимального розв'язання дихотомії "детермінація – самовизначення"; "психологічне благополуччя" (досягнута ідентичність) як результат оптимального розв'язання дихотомії "самоактуалізація – умовні цінності"; "соціальна інтегрованість" (про-соціальна особистість) як результат оптимального розв'язання дихотомії "прагнення до переваги (самоствердження) – соціальний інтерес" [36].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская К. А. Психосоциальный подход к особенностям сознания, социального мышления личности и российского менталитета [Электронный ресурс] / К. А. Абульханова-Славская. – Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/4/0171/index.shtml?from_page=124.
2. Александрова М. Д. Старение: социально-психологический аспект / М. Д. Александрова // Психология старости и старения: хрестоматия / сост. О.В. Краснова, А. Г. Лидерс. – Москва, 2003. – С. 177–182.
3. Barczyk A. Psychospołeczne uwarunkowania zażywania środków psychoaktywnych w okresie adolescencji / A. Barczyk // Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы / [ред. Н. А. Ракова]. – Витебск, 2010. – С. 199–203.
4. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія" / І. А. Дідук; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2001. – 20 с.
5. Донченко О. Психосоціальний невроз Пуер Етернус / О. Донченко // Соціальна психологія. – 2006. – № 5. – С. 14–25.
6. Журавлев А. Л. Развитие методологических и теоретических исследований в Институте психологии РАН / А. Л. Журавлев // Национальный психологический журнал. – № 1(2). – 2007. – С. 19–25.
7. Журавлев А. Л. "Социально-психологическая зрелость": попытка обосновать понятие / А. Л. Журавлев // Феномен и категория зрелости в психологии / отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. – Москва, 2007. – С. 198–222.
8. Зенцова Н. И. Когнитивные факторы психосоциальной адаптации у лиц, зависимых от алкоголя и героина: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.04 "Медицинская психология" / Н.И. Зенцова; Моск. гос. медико-стоматол. ун-т. – М., 2009. – 21 с.
9. Инденбаум Е. Л. Психосоциальное развитие при легких формах интеллектуальной недостаточности: монография / Елена Леонидовна Инденбаум. – Иркутск: Изд-во ВСГАО, 2011. – 120 с.
10. Ильин В. А. Идентичность и общество: проблема взаимосвязи детской и институциональной витальностей с точки зрения психосоциальной концепции / В. А. Ильин // Социальная политика и социология. – 2009. – № 1. – С. 15–21.
11. Карандашев Ю. Н. Эволюционная концепция и периодизация онтогенетического развития / Ю. Н. Карандашев. – Бельско-Бяла, 2013. – 110 с.
12. Капра Дж. Психология личности / Дж. Капра, Д. Сервон. – Санкт-Петербург: Питер, 2003. – 288 с.
13. Карпа М. І. Дитяча неповносправність: проблема психосоціального впливу на здоров'я дітей в сім'ї / М.І. Карпа // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – 2004. – Вип. 6. – С. 274–282.
14. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса. Психологическая антропология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М.: Академический Проект, 2009. – 943 с.
15. Колісник О. Психологія духовного саморозвитку особистості: монографія / О. Колісник. – Луцьк: РВВ "Вежа", 2007. – 388 с.
16. Краснова О. В. Особенности социально-психологической адаптации в позднем возрасте / О. В. Краснова, Т. Д. Марцинковская // Психология зрелости и старения. – 1998. – № 3. – С. 34–59.
17. Кондратьев М. Ю. Типологические особенности психосоциального развития подростков / М. Ю. Кондратьев // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 69–79.
18. Короленко Ц. П. Психосоциальная аддиктология: монография / Ц. П. Короленко, Н. В. Дмитриева. – Новосибирск: Олсб, 2001. – 251 с.
19. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг; [пер. с англ. Н. Мальгиной и др.]. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.
20. Кузьмина В. М. Проблема саморегуляции как проблема психосоциального развития общества [Электронный ресурс] / В.М. Кузьмина // Проблемы социальной психологии личности. – СГУ (Саратов). – 2008. – Режим доступа: http://psyjournals.ru/sgu_socialpsy/issue/30324_full.shtml.
21. Лазурский А. Ф. Очерк науки о характерах: монография / А. Ф. Лазурский. – Москва: Наука, 1995. – 271 с.
22. Малкина-Пых И. Г. Возрастные кризисы: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2004. – 896 с.
23. Миколайчук М. І. Особливості психосоціального розвитку сиблін-гів дітей з психофізичними вадами: автореф. дис. ... канд. психол. наук / М. І. Миколайчук; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 21 с.

24. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В. В. Москаленко. – Київ: Видавництво Фенікс, 2013. – 460 с.
25. Петрова Н. Н. Психосоціальна адаптація в кризовий період / Н. Н. Петрова, І. А. Васильєва // Журнал прикладної психології. – 1999. – № 4. – С. 17–20.
26. Петровский А. В. История и теория психологии: в 2 т. – Т. 2 / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – Ростов н/Д: Феникс, 1996. – 416 с.
27. Психология одаренности: от теории к практике / под ред. Д. В. Ушакова. – Москва: ПЕРСЭ, 2000. – 80 с.
28. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности / Х. Ремшмидт; Под ред. Т. А. Гудковой. – М.: Мир, 1994. – 320 с.
29. Сирота Н. А. Проблемы подростковой адаптации с позиций профилактики и психотерапии личностных и поведенческих расстройств и зависимости от психоактивных веществ / Н. А. Сирота, В. М. Ялтонский. – М.: Московский государственный медико-стоматологический университет, 2007. – 197 с.
30. Слюсаревський М. М. Інститут соціальної та політичної психології: п'ять років творчого пошуку і подальші перспективи / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / Редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін. – Київ, 2000. – Вип. 2(5). – С. 3–18.

31. Ткаченко О. М. Принципи та категорії психології: монографія / О. М. Ткаченко. – Київ: Вища школа, 1979. – 198 с.
32. Токарева Н. М. Моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах освітнього простору: монографія / Наталя Миколаївна Токарева. – Кривий Ріг: ТОВ ВВП "ІНТЕРСЕРВІС", 2015. – 448 с.
33. Фурманов І. А. Психологія депривованого ребенка / І. А. Фурманов, Н. В. Фурманова. – М.: Владос, 2009. – 215 с.
34. Халитов Р. Г. Нелинейная модель психосоциального диссонанса / Р. Г. Халитов, И. М. Юсупов // Вестник ЛГУ. – 2008. – № 3. – С. 14–148.
35. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: пособ. для студ. высш. учеб. завед. / О. В. Хухлаева. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
36. Шамне А. В. Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці / А. В. Шамне. – Київ: ТОВ ВВП "Інтерсервіс", 2015. – 488 с.
37. Щербанова Е. И. Неудачные одаренные школьники / Е. И. Щербанова. – М.: Изд-во БИНОМ, Лаборатория знаний, 2011. – 245 с.
38. Эриксон Э. Детство и общество / Эрик Хомбургер Эриксон / 2-е изд. – СПб.: Речь, 2000. – 416 с.

Стаття надійшла до редколегії 24.11.16

Шамне А., д-р психол. наук, проф.,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев

КАТЕГОРИЯ ПСИХОСОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

В статье очерчены значение, содержание и особенности использования категории психосоциального развития в отечественной и западной психологии. Показано, что она воплощает сбалансированное сочетание процессов социализации и индивидуализации: развитие личности как присвоения социального опыта и развития субъекта как индивидуального раскрытия своего Я. Психосоциальное развитие проанализировано как составляющую модели анализа возраста. Показана его связь с рядом родственных понятий. Представлены такие аспекты исследования психосоциального развития: психосоциальные характеристики представителей различных социально-возрастных групп, проблема психосоциальных девиаций, онтогенез – дизонтогенез, психосоциальные факторы развития (семейные, интерперсональные, личностные и т.д.), психосоциальная помощь и реабилитация личности. Сделан вывод, что понятие психосоциального развития интегрирует семь понятий, в которых подчеркивается значение взаимодействия человека и общества, индивидуально и социального в развитии личности. Представлены результаты эмпирической операционализации феномена психосоциального развития.

Ключевые слова: категория, психосоциальное развитие, личность, функциональные дихотомии, социализация, индивидуализация.

Shamne A., Dr.Sc. in Psychology, Prof.,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

CATEGORY PSYCHOSOCIAL DEVELOPMENT IN MODERN PSYCHOLOGY

In the article is analyzed the meaning, content and especially of the concept using of psychosocial development in domestic and western psychology. It represents a balanced combination of socialization and personalization processes, integration of the two development's processes – development of personality as appropriation of social experience and the subject's development as personal disclosure of myself. Psychosocial development is presented as part of the model of age's analysis in different concepts of development. It is shown its relationship with the network of related concepts, such as: psychosocial personality, psychosocial attitude, psychosocial conflict, psychosocial crisis, psychosocial identity, psychosocial motive, psychosocial maturity and psychosocial maturation and others. It is presented the following aspects of research of psychosocial development: psychosocial characteristics of different social and age groups, normativity – not normativity of development (problem of psychosocial deviations); ontogenesis – dysontogenesis, psychosocial factors of development (family, interpersonal, personal, etc.), psychosocial support and rehabilitation of the individual. It is concluded that concept of psychosocial development integrates concepts network, in which is emphasized the importance of interaction between person (man) and society, the individual and social in the individual development. It is presented the results of empirical operationalization of the phenomenon of psychosocial development

Keywords: category, psychosocial development, personality, functional dichotomies, socialization, individualization.

УДК 159.9

Тетяна Шапран, асист.
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир

ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ ОСОБИСТОСТІ

У статті подано синонімічну низку поняття "внутрішньоособистісний конфлікт" у психологічній літературі. Виявлено та описано характеристики протидіючих сил внутрішньоособистісної конфліктної взаємодії. Проаналізовано та класифіковано психологічні підходи до феноменології внутрішньоособистісного конфлікту. На теоретичному рівні обґрунтовано загальну для будь-якого етапу становлення особистості психологічну модель внутрішнього конфлікту.

Ключові слова: внутрішній конфлікт, внутрішньоособистісний конфлікт, внутрішньоособистісна конфліктна взаємодія, модель внутрішнього конфлікту особистості, конфліктогени, когнітивний дисонанс, неконгруентність.

Постановка проблеми. Феноменологія внутрішнього конфлікту особистості полягає в тому, що кожна без винятку людина на шляху свого становлення в ті чи інші вікові періоди переживає ситуацію вибору. Не зважаючи на те, що кожна особистість має досвід переживання внутрішніх конфліктів, і, як наслідок, існує безліч емпіричного і відповідно теоретичного узагальнення матеріалу з даної проблематики, єдиної класифікації внутрішньоособистісних конфліктів, єдиного визначення і навіть

єдиного терміну на позначення цього процесу у науковій літературі не існує.

Так, у зарубіжній та вітчизняній психологічній літературі можна зустріти як термін "внутрішнього конфлікту", так і "внутрішньоособистісного", "особистісного", "інтрасуб'єктного" чи "інтраперсонального" конфлікту. Спільним у визначенні змісту феномену внутрішнього конфлікту є зіткнення амбівалентних бажань, прагнень, виконуваних особистістю ролей та поведінки.